

Янка Купала Тутэйшыя

Трагічна-смяшлівыя сцэны ў 4-х дзях

Асобы

Мікіта Зносак (Нікіцій Зносілов) — калежскі рэгістратар, 25–28 г., у першых трох дзях барада выгалена, у 4-й крыху барадаты.

Гануля Зношчыха — яго маці, у вольны час робіць Панчоху.

Янка Здольнік — настаўнік, 25–28 г.

Лявон Гарошка — паважаны селянін, заўсёды з люлькай, агонь да яе крэсіць крэсівам.

Аленка — яго дачка, 17–19 г., крыху жвавая і вясёлая дзяўчына, адзяецца чысценька і скромна.

Наста Пабягунская — дзяўчына няведамых заняткаў, 23–25 г.; стараецца адзявацца з шыкам, але без густу.

Гэнрых Мотавіч Спічыні — Мікітавы настаўнік, сярэдняга веку, бараду і вусы голіць.

Усходні вучоны — носіць велікарускую вопратку — «падзёўку», «касаваротку» і доўгія боты, барада калматая.

Заходні вучоны — носіць польскі строй — кунтуш і «конфэдэратку», барада голеная, вусы завесістыя.

Дама .

Поп .

Спраўнік .

Пан .

Немец .

Чырвонаармеец, Начальнік патруля, Абарванец (у адной асобе).

Немец, двух патрульных, грамадзяне, грамадзянкі і інш.

Усё дзеецца ў Менску. 1-я дзея адбываецца ў лютым 1918 г., 2-я — у снежні 1918 г., 3-я — у ліпені 1919 г., 4-я — у чэрвені 1920 г. 1, 3 і 4-я дзеі адбываюцца ў Мікітавай хаце, 2-я дзея — на Катэдральным паяцы, называным мянчанамі «Браخالка».

Дзея першая

Час вячэрні. Даволі абшырны пакой, беднаваты, па-дробнамяшчанску абстаўлены. З правага боку — бліжэй да рампы — адны дзверы, з левага — двое. Напроць два вакны на вуліцу. Справа у належным месцы стол, у іншых мясцох — пара малых столікаў, на адным з іх грамафон, крэслы

венскія і мяккія плюшавыя. У кутку злева вялікае люстра (трумо). На сценах у рамах колькі тандэтных абразоў — партрэтаў высокапастаўленых асоб, балалайка, пажарніцкая куртка і каска.

З'ява I

Гануля, Янка.

Гануля (сядзіць і робіць панчоху; чуваць стук у дзверы з левага боку, што далей ад рампы) . Калі ласка! Заходзьце!

Янка . (уваходзіць) . Выбачайце, цётка, што так часта назалюся вам, але, бачыце, неяк моташна зрабілася аднаму сядзець, дык вось і прыйшоў да вас у госці.

Гануля . Ды што за цэрамоніі! Можаце гасціць у мяне хоць кожны дзень ад рання да вечара — мне самой весялей, бо хоць вы ў нас нядауна закатара-валі, а ужо лічу вас як свайго чалавека. Толькі не стукайце там па-па нску ў дзверы, а проста уваходзь-це, і ўсё тут.

Янка . Дзякую вам за шчырасць і ласку, хоць і сам не ведаю, чым я на ўсё гэта заслужыў. (Паўза.) Дзе ж гэта гаспадар ваш малады?

Гануля . Паляцеў у горад таго-сяго купіць. Сягоння імяніны яго, дык мо той ці сей здарыцца ў хату.

Янка . Шкада, што я раней аб гэтым не ведаў. То ж належала і аб падарунку якім падумаць.

Гануля . Э, мой сыноч! Не тыя цяпер часы на падарункі. Гэтая вайна ды бязладдзе, ці, як там ка-жуць, рэвалюцыя, пахавалі тыя хвіліны, калі людзі маглі думаць і аб падарунках.

Янка . А во, сын ваш не забыўся, аднак, аб імянінах?

Гануля . Не забыўся, бо малады яшчэ і ў галаве пуста. Падумайце, скасавалі чыноўніцтва, застаўся без службы, і хоць бы што, ні на грош таей сталасці. Адно маракуе ўсё аб тым, як гэта ізноў вернуцца нейкія там яго рангі і клясы і ўсялякае дабро само пасыпецца з неба.

Янка . А што ж ен, па-вашаму, павінен рабіць у гэтае чыноўніцкае безработце?

Гануля . Што? Хоць бы ўзяў, як іншыя, ды падвучыўся боты шыць або хоць латаць. Ну латаў бы, і капейка жывая была б у хаце, а так... *(Махнула рукамі.)*

Янка . Трудна такому далікатнаму Па нічу за гэтакую чорную работу ўзяцца.

Гануля . Які там ён далікатны! Я сама з ягоным бацькам — людзі вясковыя. Мой нябожчык гаспадар жыў пры бацькох на маленькім надзеле.

Адзін яшчэ с'як-так мясціўся ў сям'і, а як жаніўся, дык і не хапіла абаім месца. Тады мы узялі і пайшлі сюды у Менск шукаць службы. Спачатку было вельмі цяжка, а пасля нічога сабе. Я мыла людзям бялізну, а ён прыстроіўся у акружным судзе: быў там пры вешалках і кур'ерам. А вядома, у судзе: народу усялякага прыходзіць шмат, ды пакуль там хто дойдзе да вышэйшага начальства, пачынаць мусіў спярша ад ніжэйшага. Гэткім ладам недастачы вялікай не цярпелі ды нават хлопца свайго праз усялякія там навукі да чыноўніцтва давалі. Пасля мой памёр, вечны яму пакой, а я засталася адна са сваім Мікіткам. Так што, як бачыце, ніякай далікатнасці нямашака.

Янка . А я спачатку меркаваў іначай. Бо дзе ж там! Ён гэтак заусёды хоча сябе паказаць, як бы сам губарнатар.

Гануля . Гэта, мабыць, ён наглядзеўся, бо служыў у губарнатарскай канцэлярыі за нейкага там рэ-гістратара.

Янка . Ах, вось яно што! Але гэта не бяда. Калі ён выйшаў родам з сялян, то ніякай працы не павінен чурацца, асабліва павінна яго пацягнуць туды, адкуль прыйшоў, — на вёску, дзе столькі поля някратанага ляжыць. І мне здаецца, што яго туды пацягне.

Гануля . Не цягне яго і туды, мой саколік, ой, не цягне! Стары згарусціў быў лішнюю сотню,

маніўся кусочак зямлі з хатай купіць, але не успеў. А яму, свайму Мікітку, што я наталкавалася, каб з'ісціу бацькаву думку, — не паслухаў. Цяпер ні зямелькі з хатай, ні грошай... А мне ужо старасць на носе. Як падумаю, што бяда зноў прыцісне, што зноў прыйдзеца людзям бялізну мыць, дык аж рукі вянуць ад нейкага жалю горкага.

Янка . Э, цётка! Не так ужо дрэнна, як вам здаецца. Устаткуецца ваш Мікітка з часам і пойдзе па розум да галавы. А цяпер ён жа яшчэ малады ў вас.

Гануля . Ды, разумеецца, малады, яшчэ зусім малады! Яно ж і наракаць на яго роднай маці гэтак не выпадае, але падчас, як прыйдзе нешта нейкае, дык і гаворыш, і гаворыш; спачатку палягчэе на сэрцы, а пасля і шкадуеш. Ён жа мае родненькае дзіцё, ды адзін, як той васілёк у жыце.

Янка (*набок*) . О, гэтакіх адных у нас многа, толькі ж яны не васількі, а праклятае зелле на нашай беднай зямлі! (*Ходзіць па пакоі.*)

З'ява II

Гануля, Янка, Мікіта.

Мікіта . (*уваходзіць з пакупкамі*) . О, меджду протчым, і профэсар у нас! Здрасціце!

Янка . Майму кватэрнаму гаспадару нізка кланяю-ся! Апрача гэтага пазвольце, Пане рэгістратар, павіншаваць вас з імянінамі! Жычу вам надзець шліфы калежскага асэсара.

Мікіта . Дзякую, меджду протчым, дзякую! Шчыра мяне цешыць, што вы аб гэтым не забыліся. Жадаю, каб і праз год мы ў гэтай кватэры віншаваліся.

Янка . Аб гэтым трудна загадзя варажыць, бо я ўскорасці зусім выязджаю з Менску на вёску.

Гануля . Як жа гэта, Пане настаўнік? Мы ўжо да вас так прывыклі, што мне здавалася, ніколі не разлучымся.

Янка . Там, на вёсцы, я патрэбней, чымся тут, а да таго — не люблю я гораду: вельмі ўжо ў ім цяжкае паветра.

Мікіта . *(да Ганулі)* . Меджду протчым, мамаша, прышыкуйце закуску, бо незадоўга і госці збяруцца. *(Стаўляе набок пляшку.)*

Янка . Эгэ! І пляшку бачу. А кажуць, што няможна дастаць.

Мікіта . Усе можна, толькі асцярожна.

Гануля *(збірае пакупкі)* . Вось тут селядцы, во цыбуля да іх, а вот сала, а тут... меджду протчым — кілечкі... пальцы госцікі абліжуць.

Гануля з пакупкамі выходзіць.

З'ява III

Янка, Мікіта.

Янка . Гучны, як уважаю, баль у вас будзе.

Мікіта . О, так! У нашым чыноўніцкім становішчы іначай няможна. Як чуць што зблышыў, дык і пачнуц-ца ўсялякія суды ды перасуды: адзін будзе казаць, што па службе атрымаў Пан.іжэнне, другі — што ў карты прагуляўся, а трэці — што скнэра, а гэта — найгорш, і так пайшла пісаць губэрня — не адцярэбішся. Станові-шча, меджду протчым, Пане мой, абавязвае.

Янка . А вы плюнулі б на тое, хто што кажа, ды жылі сваім адумам. Прытым якое тут чорта чыноўніцкае становішча, калі яно ўжо не стаіць, а ляжыць, ды як яшчэ ляжыць — як трухлявая калода!

Мікіта . Меджду протчым, гэта яно ляжыць так сабе — да часу, а потым зварухнецца і падымецца.

Янка . Чакай, бабка, Пятра!.. Пакуль ваша гэта становішча уставе, то вас саміх чэрві паточаць. Ды скажэце, калі ласка, каму і нашто патрэбна гэта ваша з мёртвых паўстанне? Ды каму, якую тут карысць вы прыносілі, як яшчэ стаялі?

Мікіта . Мы цвёрда стаялі на варце святога расійскага самаўладства і баранілі тутэйшую рускую народнасць ад «інародчаскага засілля». Во яно што, меджду протчым!

Янка . Няма чаго казаць — баранілі! У лапці абува-лі, з торбамі пушчалі ды ў сібірскія катаргі вывозілі. Гэта называецца — баранілі!

Мікіта . А што вы, наваспечаныя рэспубліканцы, хэ-хэ-хэ! беларусы ці як там... што вы маніцеся бара-ніць, бо дагэтуль, меджду протчым, вы яшчэ нічога не ўбаранілі!

Янка . Мы баранім саміх сябе ад вашай навалы.

Мікіта . А, меджду протчым, нічога не выходзіць: вашы сходкі ці там з'езды раскідаюцца, а саміх на казённы хлеб садзяць. Хэ-хэ-хэ! раскідаюць — во, і ўсё тут.

Янка . Але, раскідаюць, але! Толькі ж думак нашых і сам люцыпар не раскідае — бо мы служым вялікай ідэі вызвалення.

Мікіта . Усё гэта глупства. Меджду протчым, ідэя — вельмі скупая Пані: ні шэлега сваім слугам не плаціць — хоча, каб на яе ўсе дарма працавалі. А ў мяне, хэ-хэ-хэ! Пане профэсар, душа рэальная: хто мне лепей плаціць, таму і служу і кіхаць хачу на ўсякія ідэі. Мая лінія жыцця вельмі простая.

Янка . Памыляецца, Пане рэгістратар. Ваша лінія не простая — а крывабокая, — цямняцкая

ваша лінія і ўжо вядзе вас туды, адкуль не варочаюцца.

Мікіта (*стукаючы кулаком па стале*) .
Меджду протчым... меджду протчым... вы мяне абражаеце. Я не цямяк, Пане... Пане дырэктар беларускай басоты.

Янка . Выбачайце, я крыху пагарачыўся.
(*Выходзіць у свой пакой.*)

З'ява IV

Мікіта, Гануля.

Гануля (*увайшоўшы пры апошніх словах Мікітавых*) . Ты ізноў з ім павадзіўся?

Мікіта . Меджду протчым, я з ім не вадзіўся, а толькі аб палітыцы паспрачаўся.

Гануля (*накрывав стол*) . Гэтымі сваімі спрэчкамі людзям толькі кроў псуеш.

Мікіта . Псуюць і яны мне. Не магу ж я, меджду протчым, мамаша, набраць у губу вады і маўчаць, калі ён бэсціць мае жыццёвыя погляды. Меджду протчым, абавязак мой — паказаць гэтым новым завадзілам іхняе належнае месца. Хай знаюць, што і мы тое-сёе ў палітыцы кемім. Апрача таго, здаецца, што ад нашага кватаранта бальшавіцкім духам пахне, а мне ад гэтага паху ў носе круціць.

Гануля . А калі бальшавік, дык што? Бальшавік таксама чалавек.

Мікіта . Можа, чалавек, а можа, і не, бо з нашымі рангам! і клясамі абходзіцца зусім не па-чалавецку. (Паўза.) Меджду протчым, мамаша, я папрашу вас... я гэтага хачу... З-паміж іншых гасцей будуць у мяне сягоння: адна мадам, Поп., спраўнік і Пан... Вось, калі хто з іх звернецца да вас з якім словам, то вы старайцеся адказваць у нос і меней ужывайце простых выразаў. Калі з Дамай зойдзе гутарка, то не кажэце — Панечка, а мадам-сінёра, калі з папом, то — не бацьшэчка, а апец духоўны, калі з спраўнікам, то — не Пан. спраўнік, а вашародзіе, а калі з Панам, то — не проста Панеа — ясне Пане грабя. Усё гэта тутэйшыя грата-пэрсоны, меджду протчым, людзі аднолькавага са мной светагляду і амаль што не аднолькавых рангаў, так што хачу я, каб яны ведалі, што і радня мая не ніжэй стаіць ад іхняй радні.

Гануля . Ну і госці! Адкуль ты іх выкапаў? Яны ж уперад у нас не бывалі.

Мікіта . Не бывалі... не бывалі... Меджду протчым, уперад была іншая політычна-эканамічная сытуацыя, пры якой не ўсюды яны маглі пабываць, а цяперака, як збольшага рангі і клясы абшліфаваліся, вось яны, гэтыя мае госці, і складаюць нам першым візыту.

Гануля . А хай бы лепей не складалі, а то скачы перад імі немавеДама. як!

Мікіта . Вы толькі, меджду протчым, мамаша, ад-казвайце, як я вас вучыў, а ўсялякіх іншых цэрамоній буду я сам даглядаць. Ага, яшчэ адно: як будзеце вітацца, то адну нагу назад адцягвайце — рабеце рэвэ-ранс. А важней за усе старайцеся як найгусцей у нос.

Гануля (*махнуушы рукой*) . У нос дык у нос!

Уваходзіць Янка.

З'ява V

Мікіта, Гануля, Янка.

Янка (*увайшоўшы, да Ганулі*) . Вось я ўспомніў, цётка, адну сваю справу і мушу прасіць вашай у гэтым помачы. Надовечы я атрымаў ліст з вёскі ад сваей быўшай вучаніцы, у якім піша яна, што з бацькамі сваімі прыедзе ка мне ў госці. А гэта можа здарыцца нават сягоння. Усё было б добра, але бяда ў тым, што яны тут не маюць нікога знаёмага, дык не будзе ім дзе...

Гануля ...Пераначаваць. Ну, гэта не бяда! Можна будзе і ў нас. Ложкаў, праўда, лішніх няма, дык во тут на падлозе што-небудзь падмосцім, і пераспяць ноч.

Мікіта . Яно так, меджду протчым, але ў мяне сягоння важныя госці будуць, дык, можа, вашым гасцём гэта будзе не па нутру?

Янка . Я пастараюся, каб яны вам і вашым важным гасцём не заміналі.

З'ява VI

Мікіта, Гануля, Янка, Наста.

Наста (*высоўваючы галаву з правых дзвярэй*) . Ці можна?

Мікіта . Калі ласка! Меджду протчым, просім, просім!

Наста (*уваходзіць*) . Добры вечар! Як жывы-зда-ровы?

Мікіта . Дазвольце пазнаёміць: мамзэль Наста Па-бягунская — настаўнік.

Янка . Здольнік, меджду протчым, гэта той... хэ-хэ-хэ!.. беларус, аб якім я ўжо вам успамі-наў... хэ-хэ-хэ! Не ўлюбецеся толькі.

Наста . (*да Янкі*) . Вельмі цікава з вамі пазнаёміц-ца! Нам такіх як найболей патрэбна.

Янка . Дзякую за гонар! (*Набок.*) А для нас і не цікава і не патрэбна такое знаёмства.

Наста . Ці няможна ад гэтых Пан. оў дзе на хвіліну мне схавацца? (*Паказвае на мігі, што мусць папудра-вацца і направіць валасы.*)

Гануля . Можна, можна! Пойдзем са мною ў другі па кой. (*Выйшлі.*)

З'ява VII

Мікіта, Янка.

Янка . Праўдзівая Пабягунская. Хто яна такая?

Мікіта . Так сабе — надта мілая і сымпатычная, меджду протчым, мамзэль. На ўсе бакі вядзе шырокае знаёмства. Мае заўсёды аб усім і аб усіх з пэўных крыніц пэўныя весткі, любіць заўсёды і ўсюды, дзе трэба і не трэба, уткнуць свае тры грошы. Меджду протчым, павінен вам сказаць, што яна першая ды, мабыць, апошняя слабасць майго сэрца. Колькі раз рабіў ужо ей асведчыны, каб, значыцца, аддала мне сваю руку, але штось не клеіцца. Кажа, як будзеце асэсарам, тады выйду, а за рэгістратара, кажа, не хачу, і хоць ты ей з пальца выссі тое асэсарства, а падавай, і ўсё тут. Але я надзеі не трачу. Змяняцца політычныя сытуацыі, атрымаю ад начальства асэсарскую рангу, і мамзэль Наста будзе маёй, бо асоба, як бачыце, спрытная.

Янка . Спрытная, спрытная! Але і пры змененых сытуацыях каб вы толькі з сваім асэсарствам і з гэтай мамзэляй не вылецелі ў трубу. (*Выйшаў у свой пакой.*)

Мікіта . Зайздрасць яго так і разбірае, меджду протчым. (*Дастае з шуфляды ў стале чыноўніцкія адзнакі і перад люстрам прымяркоўвае іх.*)

Уваходзяць Наста і Гануля.

З'ява VIII

Мікіта, Наста, Гануля.

Наста . Аей, што я бачу?! Без усякае цэрамонн нашаму дзявоцкаму стану канкурэнцыю робіце — як кокетка, фліртуеце з люстэркам. А яшчэ калежскі рэгістратар!

Мікіта . Але і мамзэль Наста, меджду протчым, сягоння падфуфырылася, як на баль-маскараду ў Белую залю.

Наста . На баль як на баль, а з гасцямі спаткацца прыйдзецца, дык чаму ж крыху і не паднядзеліцца?

Мікіта . А так, так! На тое ж сягоння мае імяніны.

Наста . Ды я не аб імянінных гасцёх.

Мікіта . Аб якіх жа гасцёх яшчэ, меджду протчым?

Наста . Які ж вы недагадлівы!

Мікіта . Ах, ужо ведаю — вы аб немцах?!

Наста . Няўжо ж аб кім? Я з пэўных крыніц маю пэўныя весткі, што яны яшчэ сягоння будуць у Менску.

Мікіта . О, ліханька! Каб хаця не ўваліліся на імяніны, а то сапсуюць усю абедню. А так, меджду протчым, хай сабе ідуць, гэта мне пад руку — буду зноў засядаць у губарнатарскай канцылярый.

Наста . Ого! так адразу. А я чула ад пэўнай асобы, што немцы як прыходзяць, то першым чынам направа і налева хапаюць усіх на работы — капаць акопы, а гэта не губарнатарская канцылярыйя.

Мікіта . Хэ-хэ-хэ! Я ўжо ведаў аб гэтым і загадзя забарыкадаваўся. Глядзецце! (Знімае з сцяны і надзяе пажарніцкую куртку і каску.)

Наста . І што гэта значыць?

Мікіта . А тое, што немцы пажарнікаў на работы не бяруць. Ну, вось я і падумаў аб гэтым раней і ўпісаўся ў Менскую пажарную дружыну. (Чуваць злева званок.) Ай, госці ідуць! Меджду протчым, мамаша, завесьце чым-небудзь вокны, можа — коўдрамі... а я пабягу спаткаць. (Выбягае.)

Гануля завешвае вокны. Наста круціцца каля люстра. Уваходзяць госці ў парваных верхніх вопратках, якія Мікіта знімае і выносіць у другі пакой. Поп апускае падоткнутыя полы сутаны.

Пасля прывітання госці расаджваюцца і крытычным вокам аглядаюць кватэру.

З'ява IX

Мікіта, Наста, Гануля, дама, поп, спраўнік, пан.

Мікіта (як госці ўвайшлі і раздзеліся, надскак-ваючы) . Міласці прашу! Прашу пакорна! Маю гонар пазнаёміць — меджду протчым, мая мамаша, а гэта — мамзэль Наста Пабягунская.

Дама (углядаючыся пільна цераз акуляры з руч-кай на Мікіту) . Што гэта ў вас, мусье, за такі арыгіналь-ны ўбор? Напамінае сабой форму а-ля-кум пажарны.

Мікіта (глянуўшы на сябе) . Мадам-сіньёра, вы згадалі. Гэта... Як яно... гэта... меджду протчым, пры-нёс мне мой прыдворны кравец для меркі, а я так заха-піўся найяснейшымі гасцямі (госці ківаюць галовамі) , што і забыўся зняць. Меджду протчым, я заказаў сабе гэты віцмундзір з пэўнай мэтай... Прыходзяць немцы, пачнуцца балі, рауты, маскарады, а ў мяне во і гатоў маскарадны касцюм. Але, выбачайце, найяснейшыя го-сці,- пайду ўжо скіну, меджду протчым. (*Выходзіць і варочаецца ў чыноўніцкай форме з усімі адзнакамі.*)

Дама (*ізноў узіраючыся на Мікіту*) . Ах, мусьє! але вы фарсун: у вас мундзір са шліфамі!

Мікіта . А гэта зроблена спецыяльна для маіх, меджду протчым, найславутнейшых гасцей: хацеў пры-няць іх, як і калісь прымаў розных дастойных асоб.

Спраўнік . Тады дазвольце і я свой мундзір удастойню.

Дастае з кішэні пагоны і прышпільвае. Дама памагае. Чуваць званок. Гануля выходзіць і прыводзіць з сабой Аленку і Гарошку, які, уваходзячы ў хату, выбівае аб пазногаць попел з люлькі.

З'ява X

Тыя ж, Аленка, Гарошка.

Аленка (*узіраючыся у пісульку*) . Ці тут жыве дзядзька... як яго?! дзядзька Мікіта Зносак?

Мікіта . І не дзядзька, і не Мікіта, і не Зносак, а тут жыве, меджду протчым, колежскі рэгістратар Нікіцій Зносілов.

Аленка . Я... я не ведаю...

Мікіта . А калі не ведаеце, то чаго ўлезлі ў чужую хату, меджду протчым.

Аленка . Бачыце, мы з таткам шукаем нашага настаўніка Здольніка.

Гануля . Ах, так бы адразу і сказалі, дзеткі! Ён тут. Зараз паклічу. (*Стукае ў Янковы дзверы.*) Пане настаўнік! Да вас госці прыйшлі.

З'ява XI

Тыя ж, Янка.

Янка (*увайшоўшы і вітаючыся*) . Вось мілыя, дарагія госцікі! А я ўсё разважаў, ці прыедзеце сягоння, ці не. (*Да Ганулі.*) Гэта, цётка, тыя самыя падарожнікі, аб якіх я вам успамінаў: мая найздальнейшая вучаніца Аленка, а гэта бацька яе, Лявон Гарошка — найлепшы гаспадар з усяго сяла.

Гануля (*прыпамінаючы*) . Лявон Гарошка... Лявон Гарошка... Як жа гэта так? Ці вы не з Дуброўкі?

Гарошка . Але, мая мілая, з Дуброўкі!

Гануля . Ну, цяпер успомніла! Гэта ж мы блізкія сваякі: твой дзед і мая бабка былі родныя брат і сястра. Але чаго ж мы стаім? Сядайце, мае даражэнькія! Пане настаўнік, папрасіце, каб селі.

Сядаюць воддаль ад іншых гасцей.